

Η Άλωση του 1204 και οι συνέπειες της (Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Μεταλληνός, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών)

[/ Πεμπτουσία](#)

Αναφερόμενος στη Δ' Σταυροφορία ο H. Gregoire μιλεί για «αίσχος της Δύσεως», ο Colin Morris παρατηρεί ότι «the Latin capture of Constantinople was a disaster for Christendom», ο δε St. Ranciman, στο κλασικό έργο του για τις Σταυροφορίες, δεν διστάζει να γράψει, ότι «δεν υπήρξε ποτέ μεγαλύτερο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας από τη Δ' Σταυροφορία». Είναι γεγονός ότι η συμπεριφορά των σταυροφόρων μετά την άλωση της Πόλης (13.4.1204) τεκμηριώνει αυτούς τους χαρακτηρισμούς. Οι Φράγκοι «χριστιανοί» διέπραξαν ακατονόμαστες πράξεις αγριότητας και θηριωδίας. Φόνευαν αδιάκριτα γέροντες, γυναίκες και παιδιά. Ληλάτησαν και διήρπασαν τον πλούτο της «βασίλισσας των πόλεων του κόσμου». Στη διανομή των λαφύρων μετέσχε, κατά τη συμφωνία, και ο Πάπας Ιννοκέντιος ο Γ' (1198-1216). Το χειρότερο: πυρπόλησαν το μεγαλύτερο μέρος της Πόλης και

εξανοραπόδισαν μεγάλο τμήμα του πληθυσμού της. Μόνο την πρώτη ημέρα δολοφονήθηκαν 7.000 κάτοικοι. Ιδιαίτερα όμως στόχος των σταυροφόρων ήταν ο ορθόδοξος Κλήρος. Επίσκοποι και άλλοι κληρικοί υπέστησαν φοβερά βασανιστήρια και κατασφάζονταν με πρωτοφανή μανία. Ο Πατριάρχης (Ιωάννης Γ΄) μόλις μπόρεσε, ανυπόδυτος και γυμνός, να περάσει στην απέναντι ακτή. Εσυλήθησαν οι ναοί και αυτή η Αγία Σοφία, σε πρωτοφανείς σκηνές φρίκης. Στη λεηλασία πρωτοστατούσε ο λατινικός κλήρος. Επί πολλά χρόνια τα δυτικά πλοία μετέφεραν θησαυρούς από την Πόλη στη Δύση, Οπού ακόμη και σήμερα κοσμούν εκκλησίες, μουσεία και ιδιωτικές συλλογές. Βασικός τόπος συγκέντρωσης των διαρπαγέντων θησαυρών ο ναός του Αγίου Μάρκου στη Βενετία. Ένα μέρος των θησαυρών (κυρίως χειρόγραφα) καταστράφηκε. Μέγα μέρος από τους «βυζαντινούς» θησαυρούς του Αγ. Μάρκου εκποιήθηκε το 1795 από τη Βενετική Δημοκρατία για πολεμικές ανάγκες.

Η συμπεριφορά όμως των εισβολέων σταυροφόρων αποκάλυψε στους ανατολικούς τη φραγκική Δύση, εκατόν πενήντα χρόνια μετά το μεγάλο εκκλησιαστικό σχίσμα (1054). Βαθύτερα ίχνη από την ίδια την καταστροφή της «πόλεως των πόλεων» χαραχθήκαν μέσα στις ψυχές των Ορθοδόξων. Για τους Ρωμηούς ήταν πια απόλυτα βεβαιωμένο, ότι η Δ΄ σταυροφορία στόχευε απ΄ αρχής στη διάλυση της Αυτοκρατορίας της Νέας Ρώμης (Ρωμανίας). Οι δυτικές, μάλιστα, πηγές ρίχνουν το βάρος στην εκκλησιαστική πλευρά του θέματος. Την καταστροφή της Κωνσταντινούπολης βλέπουν ως τιμωρία των «αιρετικών» Γραικών, που ήταν «ασεβείς και χειρότεροι από τους Εβραίους». Την άλωση της Πόλης αποτιμούν ως

«νίκη της χριστιανοσύνης». Οι «Βυζαντινοί» εξ άλλου συνειδητοποίησαν ότι μετά το 1204 ουσιαστικός εχθρός τους ήταν οι Λατινοφράγκοι, γιατί μόνο από αυτούς κινδύνευε η ορθόδοξη πίστη και η παράδοση του Γένους. Έτσι, διαμορφώθηκε και υποστασιώθηκε η στάση των ανθενωτικών, που προέκριναν την (πρόσκαιρη) συνεργασία με τους Οθωμανούς από τη «φιλία» των Φράγκων, επιλέγοντας ενσυνείδητα μεταξύ των δύο κακών. Είναι η συνείδηση, που θα εκφρασθεί θεολογικά -και αναντίρρητα- το 18ο αιώνα από τον άγιο Κοσμά τον Αιτωλό: «Και διατί δεν έφευγεν ο Θεός άλλον βασιλέα, που ήταν τόσα ρηγάτα εδώ κοντά να τους το δώση, μόνον ήφερε τον Τούρκον μέσαθε από την Κόκκινην Μηλιά και του το εχάρισεν; Ήξερεν ο Θεός, πώς τα άλλα ρηγάτα μας βλάπτουν εις την πίστιν και ο Τούρκος δεν μας βλάπτει. Άσπρα (χρήματα) δώσ' του και καβαλλίκευσέ τον από το κεφάλι. Και διά να μη κολασθούμεν, το έδωσε του Τούρκου και τον έχει ο Θεός τον Τούρκον ωσάν σκύλον να μας φυλάη...». Ο άγιος Κοσμάς έδινε, έτσι, απάντηση στους δυτικόφρονες ενωτικούς.

Μαζί με την κατάληψη της Πόλης οι σταυροφόροι συμφώνησαν (κάτω από τα τείχη της υπογράφηκε η συνθήκη) την ίορυση φραγκολατινικού Κράτους Κωνσταντινουπόλεως και το διαμελισμό της αυτοκρατορίας (partition Romaniae ήταν ο σχετικός όρος, στον οποίο σώζεται το αληθινό όνομα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας: Ρωμανία). Όλες οι ενέργειες όμως των φράγκων κατακτητών προϋπέθεταν την αδιάστατη συνάφεια πολιτικών και εκκλησιαστικών πραγμάτων, κάτι που κυριάρχησε και στη λατινική Δύση και στη ρωμαϊκή Ανατολή ως τους τελευταίους αιώνες. Έτσι, μετά την εκλογή αυτοκράτορα (κόμης Βαλδουίνος της Φλάνορας) διορίστηκε και λατίνος Πατριάρχης, ο Βενετός Θωμάς Μοροζίνι. Παράλληλα δε με την ίορυση των φραγκικών ηγεμονιών σ' όλη την έκταση του ιστορικού ελληνικού χώρου ιορύθηκαν και λατινικές εκκλησιαστικές περιφέρειες, με ιεραρχία παπική. Έτσι, οι αφορμές συγκρούσεως φράγκων κατακτητών και ελληνορθόδοξων υποδούλων είχαν πια διττή πηγή, και πολιτική, αλλά κυρίως εκκλησιαστική. Η εγκαθίορυση λατινικής ιεραρχίας σ' όλες τις φραγκικές ηγεμονίες επεδίωκε την υποταγή των ορθοδόξων πληθυσμών στην αυθεντία του παπικού θρόνου και των φράγκων ηγεμόνων.

Ο παπικός θρόνος, είναι γεγονός, στο πρόσωπο του μεγαλεπήβολου πάπα Ιννοκεντίου Γ', επεδίωξε με τη φραγκική επικράτηση και τη διεύρυνση των πολιτικών ερεισμάτων του στην Ανατολή, ως και την άμεση υποταγή της Ορθοδόξου Εκκλησίας στον πάπα της Ρώμης. Αυτός άλλωστε ήταν ο αμετάθετος σκοπός του παπισμού μετά το σχίσμα. Την υποταγή εξ άλλου της Ορθοδόξου Εκκλησίας στον πάπα είχε υποσχεθεί ο διεκδικητής του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως Αλέξιος, γιος του εκθρονισμένου αυτοκράτορα Ισαακίου Β' Αγγέλου (1195-1204), ζητώντας τη βοήθεια του πάπα. Ο δόγης της Βενετίας

Ερρίκος Δάνδολος υποστήριξε την εκλογή του Θωμά Μοροζίνι ως πρώτου λατίνου πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως και πνευματικού ηγέτη της λατινικής αυτοκρατορίας. Αλλά και ο λατίνος αυτοκράτορας Βαλδουίνος έγινε αυτοβούλως υποτελής του πάπα Ρώμης, ο οποίος από την πλευρά του ως αντίδωρο προσέφερε τη στήριξη του στο νέο αυτοκράτορα. Μεγαλύτερη αξία, έτσι, από τη λεία είχε για τον πάπα και το κράτος του η επιβολή του λατινικού κύρους στην Ανατολή. Διοργανώθηκε γι' αυτό η λατινική ιεραρχία κατάλληλα, ώστε να διεξαγάγει τελεσφόρο αγώνα για τη μεταστροφή και υποταγή των Ορθοδόξων. Όσοι δεν ανεγνώριζαν το λατίνο αυτοκράτορα και τη λατινική Ιεραρχία χαρακτηρίζονταν σχισματικοί.

Την διοργάνωση του αγώνα για την υποταγή της Ορθόδοξης Ανατολής στον πάπα ανέλαβαν παπικοί Λεγάτοι (αντιπρόσωποι του πάπα). Η πνευματική αυτή εκστρατεία επέφερε αναστάτωση στην ορθόδοξη Ιεραρχία. Πολλοί ορθόδοξοι ιεράρχες κατέφυγαν στα τρία νέα ελληνικά κράτη (Νικαίας, Τραπεζούντας και Ηπείρου). Οι παραμείναντες στους θρόνους τους ορθόδοξοι ιεράρχες ζούσαν κάτω από συνεχείς πιέσεις, για να υποταγούν στον παπικό θρόνο, στις κενές δε η χηρεύουσες θέσεις χειροτονούντο λατίνοι. 22 αρχιεπισκοπές (μητροπόλεις) και 56 επισκοπές προσαρτήθηκαν στο λατινικό Πατριαρχείο Κων/λεως, χωρίς όμως ποτέ να δηλώσουν υποταγή στον πάπα. «Η επιβολή όμως της Φραγκοκρατίας στα εδάφη της αυτοκρατορίας... κατέστη νέο ερέθισμα γενικότερων συγκρούσεων των τοπικών πληθυσμών προς τους κατακτητές της Δύσεως».

Ο Ιννοκέντιος στη σύνοδο του Λατερανού (1215), για να αντιμετωπίσει την ορθόδοξη αντίσταση και να διευκολύνει την υποταγή ευρύτερων μαζών στο παπικό δόγμα, εφεύρε τον καταχθόνιο θεσμό της Ουνίας. Ο θεσμός δε της Ουνίας, που ως πολιορκητική μηχανή και «δούρειος ίππος» επικράτησε αργότερα σε περιοχές της Ορθόδοξης Ανατολής, παραμένει μέχρι σήμερα ουσιαστικό εμπόδιο στο διάλογο Ορθοδοξίας-Ρωμαιοκαθολικισμού και σοβαρότατο εμπόδιο στο ορόμο της ένωσης. Αρνητικά όμως η ουνιτική επέλαση στην Ανατολή (μέσω του ιησουίτικου Τάγματος) βοήθησε στην αφοσίωση του λαού στην Ορθοδοξία. Η Σύνοδος έκαμε δεκτή τη διατήρηση των εκκλησιαστικών εθίμων των Ορθοδόξων, ζητώντας από αυτούς μόνο την αναγνώριση του παπικού πρωτείου (και ευρύτερα του παπικού θεσμού) και την υποταγή, έτσι, στον παπικό θρόνο. Η τακτική αυτή προκάλεσε μεγαλύτερες και οξύτερες αντιθέσεις.

Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στις λατινοκρατούμενες περιοχές απέβη πράγματι τραγική. Όσοι ιεράρχες δεν εξεδιώχθησαν και παρέμειναν στις επισκοπές τους στερήθηκαν της εκκλησιαστικής γης, που άρπαξαν οι Λατίνοι, και έχασαν κάθε ελευθερία, ώστε η διαποίμανση να καθίσταται, αν όχι αδύνατη,

δυσχερέστατη. Κατά τον αείμνηστο καθηγητή Γεράσιμο Κονιδάρη όσοι ορθόδοξοι ιεράρχες έφευγαν από τις λατινοκρατούμενες περιοχές προσέφεραν αρνητικά υπηρεσία στην Ορθοδοξία, διότι «δεν παρέσχον εις τους Λατίνους την ευχαρίστησιν να υποτάξωσιν αυτούς». Στις περιοχές που εισέβαλε ο λατινικός κλήρος, λίγο μετά το 1204 άρχισε να λειτουργεί ο θεσμός των Πρωτοπαπάδων («Μέγας Πρωτοπαπάς») ως επί κεφαλής του ορθοδόξου πληρώματος, χωρίς όμως δικαίωμα χειροτονιών, αφού δεν ήσαν επίσκοποι. Έτσι, ταπεινώθηκε ο ορθόδοξος κόσμος ακόμη περισσότερο, μολονότι οι Πρωτοπαπάδες σχεδόν στο σύνολο τους ανταποκρίθηκαν με ζήλο και συνέπεια στο έργο τους (π.χ. Επτάνησα, Κρήτη κ.λπ.). Ο θεσμός των Πρωτοπαπάδων διευκόλυνε τη λύση και άλλων σοβαρών προβλημάτων. Ο Ιννοκέντιος λ.χ. για τη διατήρηση ορθοδόξων ιεραρχών στους θρόνους τους έθεσε όρους: α) Νά ερωτώνται, αν δέχονται τον πάπα ως κεφαλή, ειδ' άλλως να καθαιρούνται και την έδρα τους να καταλαμβάνει λατίνος «επίσκοπος», β) Στην αρχή της λατινοκρατίας οι παραμένοντες επίσκοποι έπρεπε να μυρωθούν, γρήγορα όμως αποσύρθηκε ο όρος αυτός, γ) Ο λατίνος πατριάρχης Κων/λεως έλαβε το δικαίωμα από τον πάπα να χειροτονεί ορθοδόξους ιεράρχες σε περιοχές Ορθοδόξων και, αν δεν γινόταν αυτό δεκτό, τότε να χειροτονούνται Λατίνοι, δ) Επειδή οι ναοί παραδόθηκαν στους Λατίνους, ο λαός αναγκαζόταν πολλές φορές να κοινωνεί στη λατρεία μαζί τους. Όπως δε έχει αποδειχθεί, η λατρευτική αυτή «κοινωνία» Ορθοδόξων με Λατίνους γινόταν, κατά κανόνα, αναγκαστικά και δεν μπορεί να θεωρηθεί ελεύθερη ενέργεια και επιλογή των Ορθοδόξων, ώστε να μιλούμε για «μυστηριακή διακοινωνία» (intercommunio).

Βέβαια, η παρουσία της Χάρης και Αγάπης του Θεού για τους πιεζόμενους Ορθοδόξους είναι σε πολλές περιπτώσεις χειροπιαστή. Έτσι, οι Λατίνοι Επίσκοποι με τη φεουδαρχική νοοτροπία τους, κατά κανόνα λίγο έμεναν στον τόπο της επισκοπής τους, όπως λ.χ. στην Κρήτη, πήγαιναν δε εκεί μόνο για την είσπραξη των εισοδημάτων τους. Είναι, εξ άλλου, βέβαιο, ότι οι κληρικοί, που ο Πάπας έστελνε στην ορθόδοξη Ανατολή, δεν ήταν κατά το πλείστον οι καλύτεροι, ακόμη και στο θέμα της παιδείας, και γι' αυτό η επιρροή τους στον ορθόδοξο πληθυσμό έμενε πολύ περιορισμένη. Οι ορθόδοξοι πληθυσμοί έμειναν πιστοί στην εκκλησιαστική ηγεσία τους (Οικουμενικό Πατριαρχείο), που εύρισκε ποικίλους τρόπους για να επικοινωνεί με το πλήρωμα και να το συγκρατεί ποιμαντικά στην παράδοση του. Ιδιαίτερα οι Βενετοί φρόντιζαν να διορίζουν δικούς τους κληρικούς, λόγω της αντίθεσης της Βενετίας με τη Ρώμη και τον πάπα, αλλά και του εθνικιστικού πνεύματος της Γαληνοτάτης («πρώτα βενετσιάνοι και μετά χριστιανοί»). Ο λαός στην πλατειά διαστρωμάτωση του δύσκολα επηρεαζόταν από το λατινικό στοιχείο, αυτό δε ίσχυε ακόμη και για το «αρχοντολόι», ελάχιστα μέλη του οποίου προσεχώρησαν καθαρά στο λατινισμό, ενώ τα περισσότερα ανέπτυσαν πολιτική και διπλωματική εξαπάτηση των Ενετών και των Λατίνων, με σημαντική μάλιστα επιτυχία. Οι περισσότεροι των σημερινών Ρωμαιοκαθολικών της Ελλάδος είναι απόγονοι λατινικών οικογενειών, που εγκαταστάθηκαν στην Ανατολή, όπως φαίνεται και από τα επώνυμα τους.

* * *

Κλείνοντας τη σύντομη αυτή αναδρομή, μπορούμε να καταλήξουμε σε κάποιες συμπερασματικές διαπιστώσεις:

α) Όπως εύστοχα παρατηρεί ο καθηγητής Βλάσ. Φειδάς: «Οι συνέπειες της αναπόφευκτης αυτής εκτροπής των σταυροφοριών υπήρξαν οδυνηρές για τις σχέσεις των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσεως, αφού αφ' ενός μεν αλλοιώθηκε ο εκκλησιαστικός χαρακτήρας των σχέσεων, αφ' ετέρου δε φορτίσθηκε το σχίσμα με τις ποικίλες πολιτικό-κοινωνικές αντιθέσεις των Βυζαντινών έναντι οποιασδήποτε δυτικής παρουσίας στην Ανατολή». Ο μέσος Ρωμηός γρήγορα θα συνειδητοποιήσει την τεράστια σημασία της α' αλώσεως της Πόλης και της διαλύσεως της αυτοκρατορίας της Νέας Ρώμης. Όσο μάλιστα θα παρατείνεται η Φραγκοκρατία, η αντιπάθεια εναντίον των Λατινοφράγκων θα μεταστοιχειωθεί σε ομοψυχία. Μόνο οι ενωτικοί θα συμπαθούν την Παλαιά Ρώμη. Λόγω δε της διασπάσεως της ενότητας των επί μέρους εθνοτήτων της αυτοκρατορίας μετά το 1204, θα αρχίσει ο τονισμός της εθνικότητας (καταγωγής) με την εμφάνιση ενός πρώιμου εθνικισμού. Ο τραυματισμός δε του εθνικού γοήτρου θα γεννήσει τη Μεγάλη Ιδέα, ως πόθο για την ανάκτηση της Κων/λεως και ανασύσταση της αυτοκρατορίας. Αυτή την ιδέα θα ενστερνισθεί και θα καλλιεργήσει με διάφορες παραλλαγές, ιδιαίτερα ο εκκλησιαστικός χώρος.

β) Το χάσμα μεταξύ Ανατολής και Δύσεως, που άνοιξε με το σχίσμα του 1054, έγινε τώρα αγεφύρωτο. Οι Φράγκοι απέδειξαν ότι δεν επιβουλεύονται μόνο τη ζωή μας, αλλά κάτι πολυτιμότερο: την ίδια την πίστη μας (Πατρο-κοσμάς).

γ) Γι' αυτό απέτυχαν όλες οι ενωτικές προσπάθειες των αυτοκρατόρων της Νέας Ρώμης από τον ΙΑ' ως το ΙΔ' αιώνα, αποκρούσθηκε δε με τόσο πάθος η ενωτική σύνοδος Φερράρας-Φλωρεντίας (1438-39). Η δυσπιστία δε έναντι του παπισμού, και γενικότερα της χριστιανικής Δύσεως, συνεχίσθηκε σ' όλη τη διάρκεια της Οθωμανοκρατίας και Ενετοκρατίας, για να φθάσει μέχρι σήμερα, ως συνείδηση, που μπορεί να εκφράσει το ελαφρά παρηλλαγμένο απόφθεγμα: «Timeo Latinos et dona ferentes»!

δ) Οι σταυροφορίες, και κυρίως η τέταρτη, με την αποσύνθεση και διάλυση της αυτοκρατορίας της Νέας Ρώμης, έδωσαν έμμεσα ώθηση στην ανάπτυξη και ενδυνάμωση του ισλαμισμού. Η Κωνσταντινούπολη ανακτήθηκε μεν το 1261, αλλά η αυτοκρατορία δεν επανέυρε ποτέ την παλαιά δύναμη και ρωμαλεότητα της. Όπως πολύ σωστά παρατήρησε η κ. Ελένη Γλύκατζη- Αρβελέρ, μετά το 1204 η Κωνσταντινούπολη ήταν «μια πόλη καταδικασμένη να χαθεί».

ε) Τεράστια όμως σε σημασία αποδείχθηκε η Δ' σταυροφορία και για τις εξελίξεις της Ευρώπης. «Ένας νέος κόσμος άρχισε να παράγεται στη Δύση, που μέσα από ποικίλες ανακατατάξεις θα πλάσει στους κατοπινούς αιώνες το πρόσωπο της Ευρώπης». Δεν βρίσκω καταλληλότερο ακροτελεύτιο λόγο, από μιά σχετική αναφορά στην πορεία της Ευρώπης του μεγάλου ερευνητού του 1204 Σερ Έντουϊν Πήαρς: «Οι επιπτώσεις της Τέταρτης Σταυροφορίας επί του ευρωπαϊκού πολιτισμού υπήρξαν εξ ολοκλήρου καταστρεπτικές. Η λάμψη του ελληνικού πολιτισμού, την οποία το Βυζάντιο συντηρούσε επί εννέα αιώνες μετά από την επιλογή της Κωνσταντινούπολης ως πρωτεύουσας, έσβησε ξαφνικά. Η σκληρότητα, η στενότητα και ο εβραϊσμός του δυτικού πολιτισμού αφέθηκαν να αναπτυχθούν με πολύ λίγη πρόσμειξη από τη χαρά και την ομορφιά της ελληνικής ζωής [...] Το έγκλημα της Τέταρτης Σταυροφορίας παρέδωσε την Κωνσταντινούπολη και τη Βαλκανική Χερσόνησο σε έξι αιώνες βαρβαρότητας και κατέστησε μάταιες τις προσπάθειες του Ιννοκέντιου και των μετά από εκείνον πολιτικών να ανακτήσουν τη Συρία και τη Μικρά Ασία για χάρη της Χριστιανοσύνης και του πολιτισμού. Προκειμένου να αντιληφθούμε την πλήρη σημασία της λατινικής κατάκτησης της Κωνσταντινούπολης, πρέπει να προσπαθήσουμε να συνειδητοποιήσουμε ποιος θα ήταν σήμερα ο πολιτισμός της Δυτικής Ευρώπης, αν η προ έξι αιώνων Ρωμανία δεν είχε καταστραφεί».

Γι' αυτό ακριβώς χρειάζεται σήμερα μία σεισμική ενέργεια εκ μέρους της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, πέρα από μιά τυπική «συγγνώμη», και μάλιστα όχι του ίδιου του Παπισμού, για τη δημιουργία της αναγκαίας εμπιστοσύνης στις σημερινές σχέσεις. Και αυτή η ενέργεια δεν μπορεί ποτέ να είναι η καλλιέργεια κοσμικών, φιλικών σχέσεων και οι αθεολόγητες ωραιολογίες των επετειακών συναντήσεων, αλλά η ειλικρινής μετάνοια του Παπισμού, με την απόρριψη των παπικών δογμάτων και της κρατικής υποστάσεως του. Διότι αυτά τα μεγέθη γεννούν τις σταυροφορίες και το πνεύμα τους. Οι απανταχού της γής Ορθόδοξοι μπορούν, ως τότε, να προσεύχονται και να περιμένουν.

Πηγή: πρωτοπρ. Γεωργίου Δ. Μεταλληνού, Η Άλωση του 1204 και οι συνέπειές της